

ID. SZINNYEI JÓZSEF (1830–1913): HÍRLAPIRODALMUNK A 18. SZÁZADBAN

A szöveget sajtó alá rendezték a Magyar Tudománytörténeti Intézet munkatársai,
Gazda István vezetésével.

(...) A legelső hírlap Olaszországban vette származását.¹ A Velencei Köztársaság ti. II. Szulejmán török császár ellen hadat viselven 1536-ban, Velencében a napi események után sóvárgó nép kíváncsiságát írott, s a tanácsházban kiosztott újságlevelekkel igyekeztek kielégíteni. (...)

Az első nyomtatott újság, folyó számokban (jóllehet nem rendszeren), 1612-ben jelent meg Németországban *Aviso-Relation, oder Zeitung, was sich begeben* cím alatt. – 1615-ben alapította Emmel könyvárus a Majna melletti Frankfurtban a *Frankfurter Journalt*, mely már rendszeren jelent meg, és mai napig fennáll.

Angolországban az első rendszeres hírlap 1622-ben adatott ki Londonban hetenként; Franciaországban tíz évvel később, 1632-ben Renaudot párizsi orvos írta az első hírlapot betegek mulattatására, kik között lapját szétosztotta; tartalmát adomák s apró újdonságok képezték.

A most is folyamatban levő *Gazette de France* hírlap 1631-ben vette kezdetét.

Amerikában 1718-ig egy hírlap volt csak, hanem a század végével 84-re szaporodott számuk, míg jelenleg minden jelentékenyebb kisváros és falu saját hírlappal bír.

Ausztriában, Bécsben 1703. január 31-én jelent meg az első rendszeres hírlap *Mercurius* címmel, német nyelven, minden szerdán és szombaton egy íven negyedrében, Sedlmayer J. P. kiadásában.

NOVA POSONIENSIA. Hazánkban az első rendszeres hírlap 1721. évben Pozsonyban jelent meg latin nyelven *Nova Posoniensia* cím alatt; alapítója a híres Bél Mátyás volt, akkor evang. lelkész Pozsonyban. Ezen lapból, mely augusztus hó közepén vette kezdetét és a Royer-féle könyvnyomdában jelent meg, hetenként fél ív adatott ki negyedrében, hasábozott lapokon, és minden hó végén fél ív melléklet csatlakozott hozzá.²

A *Nova Posoniensia* egy csekély töredéke – az 1722. évi január 7. és július 29-i számok, melyek az 173-tól 292-ig való lapszámot mutatják – a pozsonyi evang. liceum könyvtárában megvan, hova az Institoris-Mossóczy [Mossóczi-Institoris] Mihály-féle gazdag könyvtárral jutott. A nyomtatás elég tiszta és csinos – jóllehet az ára, 5 firt egy évre, elég magas. Meddig szerkesztette Bél, nem bizonyos, hanem a fentebbi töredékből kitűnik, hogy azt már Marth János Mátyás, a pozsonyi evang. liceum rektora adta ki, de csak rövid ideig, mert a július 29-i számban – mely új vignettel, a császári sással díszítettett – jelenti Marth, hogy lapja kiadását a St. Salvator-i jezsuitáknak kényszerült átengedni, kiknek kezei közt a lap csakhamar megszűnt.

EPHEMERIDES POLITICO ET LITTERARIA. Ezenkívül egy másik latin lap is jelent meg e században *Ephemerides Politico et Litterariae pro Regnis et Provinciis Sacrae Coronae Hungariae* címmel, kiadta Tertina Mihály prof. Budán 1790. évi április 1-jétől október végéig; ekkor Kassára menvén tanárnak Tertina, a szerkesztést átadta Spielenberg Pál ügyvédnek, ki azt 1792-ig folytatta.

MERCURIUS. A 18. század első felében támadt Budán az első német lap *Mercurius*;³ a pesti Egyetemi Könyvtárban létezik ebből az 1731. évi folyamata. Keletkezését 1724 utánra tehetni, mert újabbán Budán ezen évben létesült könyvnyomda.

PRESSBURGER ZEITUNG. Másik rendes német hírlap Pozsonyban jelent meg *Pressburger Zeitung* cím alatt, melyet a tudós Windisch Károly Gottlieb alapított, és első száma 1764. július 14-én szombaton látott napvilágot Landerer János Mihály könyvnyomdájában; és így ezen lap, mely azóta fennakadás nélkül futja pályáját, két év múlva üli meg százados évnapiját. Teljes példánya a Pozsony városi levéltárban őriztetik. Az első félév 49 számot foglal magában, negyedréttű, fél íven és rendkívül nagy betűkkel nyomtatva; később, 1776-ig egy ív adatott ki szerdán, fél ív szombaton. Első évi folyamaiban nincs hirdetés, miből kitűnik, hogy akkor még nem ismerték a hirdetések becsét. 1777-től kezdve általában egy íves számok jelentek meg, és hozzá fél ív hirdetés is csatlakozott; ezen évben Windisch a szerkesztést Korabinszky János Mátyásnak engedte át, és midőn ez csakhamar tudományos utazás végett külföldre ment, a szerkesztés Tállyai Dánielre ruháztatott, ki éppen akkor végezte be tanulmányait az evang. liceumban; ez a lap szerkesztését a század végéig vitte. Mint különösség és jellemző adat megemlítendő, hogy ezen lap 1764-től 1787-ig soha nem mutatható fel többet 450 előfizetőnél; csak a török háború alkalmával 1789. és 1790-ben, midőn a lapnak Zimonyban saját levelezője volt, úgyhogy annak tudósításait a többi lapok is forrásul használták; nemkülönben a francia forradalom idején, de különösen melléklapja, az 1789-ben utánn nyomott neuvidi újság – *Gespräche aus dem Reiche der Todten* – megjelentével nekedett az előfizetők száma és a lap híre, úgyhogy annak olvasói a birodalom határain túl is elterjedtek. Midőn e lap virágzása tetőpontjára ért, 1808-ban 6000 példányban nyomtatott.

Szintén Pozsonyban jelentek meg németül, Windischtól szerkesztve és kiadva, a következő hetilapok: 1. *Der Freund der Tugend*, 1767–1769., nyolcadrét. – 2. *Der vernünftige Zeitvertreiber*, 1770., nyolcadrét. – 3. *Pressburgisches Wochenblatt zur Ausbreitung der Wissenschaften und Künste*, 1771–1773., nyolcadrétben.

UNGRISCHES MAGAZIN. Ugyancsak Windischtól jelentek meg Pozsonyban, nyolcadrétben a következő tudományos folyóiratok: *Ungrisches Magazin*, 1781–1787., 4 kötetben – hazánk történetei s régiségeiről érdekes adatokat foglal magában; folytatta ezt Windisch 1791–1798-ig *Neues Ungrisches Magazin* cím alatt, de csak nyolc füzet jelent meg belőle.

MERKUR VON UNGARN. Pesten nyomtatott a *Merkur von Ungarn, oder Literatur-Zeitung für das Königreich Ungarn* (nyolcadrét, 1786–1787., 4 kötetben) Kovachich Márton kiadása és szerkesztése alatt, nagyobb része gyógyászati cikkeket tartalmaz.

Továbbá: *Monatliche Früchte einer Gelehrten Gesellschaft in Ungarn*, 1784-ben csak egy kötet látott napvilágot.⁴ Schedius Lajostól: *Literarischer Anzeiger für Ungarn*, 1798-ban és 1799-ben, negyedréttben, Pesten, időszaki lap, a *Pester Zeitung* mellett jelent meg, és a főlappal együtt megszűnt a század végével.

Erdélyben két német lap jelent meg a 18. században: *Der Siebenbürger Bote*⁵ és a *Siebenbürgische Quartalschrift*, utóbbi 1790–1801 között jelent meg, topográfiai, statisztikai és történeti értekezéseket foglal magában, igen becses tudományos lap.

MAGYAR HIRMONDÓ. 1780. január 1-én szombaton jelent meg Pozsonyban az első magyar hírlap: a *Magyar Hirmondó* Rát Mátyás által alapítva, és Patzkó Ferenc által nyomtatva hetenként kétszer nyolcadrétű fél íven; számai Leveleknek címeztettek. A szerkesztő vezetéknevének első betűjét helyezte a számok végére, ugyanezt a szokást követék az utána következő szerkesztők is. Ára a lapnak helyben 3 firt, vidéken 4 firt volt egy évre, és az év végével a szerkesztő köszönetét és megelégedését nyilvánítá a meleg pártolásért. – 1782 végén Rát a győri evang. gyülekezet lelkészévé neveztetvén ki, a szerkesztést Baróti Szabó Dávidnak adta által, ki cikkeit B.-vel jegyzé; ő és Révai Miklós – kinek 600 firt volt szerkesztői díja – írták kizárólag e lapot, mely 1786 végével megszűnt. – E lap igen keveset

foglalkozott hazai ügyekkel, legtöbb cikkei a külföld nevezetesebb eseményeit, felfedezett ismeretlen szigetokról tudósítást, vagy többnyire más lapokból átvett híreket hozott. A pozsonyi evang. líceum könyvtárában létező címlapokról, melyek első évi folyamához szolgáltak, kitűnik, hogy akkor 318 előfizetője volt. Schlözer Staatsarchiv⁶ szerint az első 3 évi folyamból 3 példány Madridba, 5 Franciaországba, és több a hollandi egyetemekbe járt. A Tudományos Gyűjtemény szerint pedig 1784-ben csak 200 előfizetője volt.⁷

MAGYAR KURÍR. A *Magyar Hirmondó* folytatását képezte a Bécsben kiadott *Magyar Kurír*, mely 1787-ben vette kezdetét, és megszakasztás nélkül folyt 1834-ig, 48 évig; alapítója volt eszternecki Szacsвай Sándor; melyet ő *Magyar Musa* melléklappal szerkesztett 1793-ig, amikor mind a két lap szerkesztését Decsy Sámuel vette át, kihez 1798-ban szerkesztőtársul Pánczél Dániel járult. Mint különösséget megemlítem, hogy e lap mindenik szerkesztője elejétől végéig református vallású volt.

HADI ÉS MÁS NEVEZETES TÖRTÉNETEK. Míg a *Magyar Kurír* melléklapjával egyedül volt a hírlapi téren, 1789-ben Bécsben új hírlap keletkezett. *Hadi és Más Nevezetes Történetek* címmel nyolcadrétben, mely július elejével indult meg, és melyet Görög Demeter társával, Kerekes Sámuellel írt; hetenként kétszer jelent meg. Ezen lap 1791 végével megszűnt, azaz: csak címét változtatta, és 1792. év elejével lett belőle: *Magyar Hirmondó*, mely szintén Bécsben jelent meg nyolcadrétben, az előbbeni szerkesztők megmaradtak; 1803-ban végezte be pályáját.

MAGYAR MERKURIUS. Szintén azon év, ti. 1792 kezdetével támadt Bécsben a *Magyar Merkurius*, társával az *Új Bétsi Magyar Muzsával* Pánczél Dániel szerkesztése mellett; megszűnt e két lap 1798-ban.

MINDENES GYŰJTEMÉNY. A *Hadi Történetek*-kel egy időben támadt hazánk egy vidéki városában az első önálló tudományos folyóiratunk. Rév-Komáromban három irodalmár: Péczeli József reform. tanár mint főszerkesztő, Mindszenty Sámuel reform. és Perlaki Dávid evang. lelkészek egyesülve alapították a *Mindenes Gyűjteményt*, mely 1789. július 1-jén Weber Simon Péter nyomdájában Komáromban nyolcadrétű íven jelent meg hetenként kétszer, és számait az akkori szokás szerint Leveleknek címezték. – Ezen lapban a szerkesztőkön kívül számosan, az irodalmi téren jelesek, léptek fel dolgozataikkal; nevezetesen itt jelent meg Kis János 'Belgrád megvételekor' című költeménye is.⁸ Fő célja volt e lapnak Péczeli saját szavai szerint, „hogy az asszonyokat s még eddig az olvasásban kevésbé gyönyörködő Nemesseinket kapassuk az olvasásra, s a magyar könyveknek szeretetekre.” Pártolás hiánya miatt 5. negyede már egyszerre jelent meg, úgy a 6. negyed is, mellyel e lap megszűnt. Érdekesnek tartom a 4. negyed végével⁹ közlött szerkesztői panaszt itt egész terjedelmében közölni, mely egyszersmind világot vet az akkori szerkesztési kalamitásokra:

„A 105. lapon azt ígértük volt, hogy a mi érdemes Olvasóinknak neveiket, s a bé-vett és kiadott költségnek Summáját ki fogjuk nyomtatni. De mivel minden érdemes Olvasónknak utánna kellene tenni, megküldötte é az 5 forintokat, vagy nem; sokan pedig vagynak még olyanok, akik felől reménységünk van, hogy meg fogják küldeni: hogy az ilyeneknek kissebbséget ne szerezzünk, a neveknek ki nyomtatások elmarad. – Csak azt említjük azért, hogy itt körül belől 40-en, Póstán pedig 97-en olvasták, azokkal együtt, akiknek ingyen küldöttük, ezen fél esztendőben e' Gyűjteményt; de közel egy negyed része a pénzt még bé nem küldötte, úgy hogy valamint az elmúlt fél esztendőben, úgy ebben is, más fél száz forintnál többel kellett a magunkkéből a költséget pótolnunk. – Azon érdemes Urakat, akik még a Gyűjteménynek árával tartoznak, kérjük a magok nemes Vérekre s Kereszténységekre, hogy a mi nagy kárunkat tekintvén, azt megküldeni méltóztassanak.”

A XVIII. századbeli rendszeres hírlapok sorába tartoznak még a következők: 1790-ben Szebenben megjelent első erdélyi magyar lap: Erdélyi Magyar Hír-Vívő Fábrián Dániel és Cserei Elek szerkesztése mellett, ez azonban kevés idő múlva megszűnt.

MAGYAR ÚJSÁG. Ezután a Pethe Ferenc által írt és Bécsben 1796-ban kiadott első gazdasági folyóiratunk: *Magyar Újság, melly Magyar és Erdély Országban a' Mezei Gazdaságot és Szorgalmatosságot erányozza*, később: *Gazdaságot Tzélozó Újság*, negyedrében. Az év elejével indult meg és végével megszűnt; adott hetenként egy ívet, összesen 52 számot.

DIÉTAI MAGYAR MÚZSA. Ugyanezen év 1795. őszén adott ki Csokonai Pozsonyban előfizetés útján egy szépirodalmi hetilapot: *Diétai Magyar Múzsza* cím alatt, melyből azonban csak 11 szám látott napvilágot.

MAGYAR MUSÉUM. Ennyire terjedt a múlt században kiadott rendszeres magyar hírlapok száma; ide sorozandók még a következő időszak folyóiratok és gyűjteményes munkák: *Magyar Muséum*, melyet Kazinczy Ferenc, Baróti Szabó Dávid és Batsányi János szerkesztettek Kassán, és Pesten adtak ki, nyolcadrétben. 1788-ban júliusban, indult meg, és negyedévenként adatott ki: „a honi nyelv és poezis csinosítását” tűzvén ki a szerkesztők fő célul, saját műveiken kívül több idegen, de becses dolgozatokat közöltek. Kazinczy a lap szerkesztésébe csak az első negyedben folyt be, de azután is segítette azt munkáival. A kiadást a nyomdász lelkiismeretlensége késleltetvén, a folyóiratból a 2. negyed csak 1789 elejével jelent meg, úgy a többi része is, ti. a 2. kötet teljesen csak 1792. évvel jött közönség elé, s ezzel a vállalat befejeztetett.

ORPHEUS. *Orpheus* havi folyóiratot indított meg Kazinczy *Széphalmi Vince* álnév alatt. Előrajza szerint tárgya: „a józan gondolkozás, az igazabb izlés és nyelv tökéletesítése, hová leginkább a Poezis tartozik, s a magyar Történetek.” Ezen szép cél és törekvéshez csekély szerencse járult. Az 1. füzet februárban került ki sajtó alól Kassán Landerernél, az utolsó, azaz 8. füzete 1791. évi szeptemberben jelent meg. „A nyomtató gázsága miatt, aki 11 hónap alatt 2 árkust nyomtattatott, a 8-dik darabnál félbeszakadt,” így ír Kazinczy Kishez 1793. évi július 27-én.

URÁNIA. Egy másik vidéki városban, jöllehet szint oly küzdelmekkel, indíták meg ifj. Kármán József és Pajor Gáspár az *Uránia* című „negyedes írást” „a szépnemnek mulattatására és képzésére;” mely 1794-ben Vácon látott napvilágot – de még ugyanazon évben elakadt a 3. füzettel.

SOKFÉLE. Ide sorozhatók még: a Sándor István által Győrött kiadott *Sokféle* című gyűjtemény; tartalmát enciklopédikus összegyűjtött apróság, közben sok érdekes magyar történeti és nyelvészeti cikkek tevék. Megindult ezen gyűjteményes munka nyolcadrétű könyvalakban 1791-ben és tartott 1801-ig, mely évben a 8. kötettel megszűnt. – Molnár János *Magyar Könyv-Ház-a* nyolcadrétben Pozsonyban és Pesten jelent meg belőle, tartalmát minden nyelven megjelent, hazai és külföldi könyvek kivonata és bírálata tevék.

PARNASSUSI IDŐTÖLTÉSEK. Erdélyben 1793. évvel indult meg Benkő Ferenc *Parnassusi Időtöltések* című folyóirata, melyből 1800-ig 7 füzet jelent meg.

Magyar és német lapok folytatták már rendes pályájokat, midőn 1783. július elejével az első szláv lap megjelent Pozsonyban *Presspurské Nowiny* cím alatt, mint azon év március 29-én kiadott programból kitűnik, a szláv nyelv néhány pártolótól életre hozva. Tállay Dániel költségén Landerer János Mihály nyomdájában, később Weber Simon Péternél nyomtatva, szerkesztője volt Leska István, a magyar szláv evang. egyház kántora és a polgári evang. iskola tanítója; hetenként kétszer nyolcadrétű fél íven jelent meg, közönséges hírlapi tárgyon kívül tudós hirdetéseket is foglalt magában. 1785-ben Leska a prágai evang. egyház lelkészévé neveztetvén ki, Viszkidenszky János vette által a szerkesztést; és midőn ez december 28-án Felsőszelybe hivatott meg lelkésznek, 1786 elejével Kromp István folytatta a szerkesztést, ki Leska és Viszkidenszky utóda volt a tanítói széken. Ezen év végével a lap bevégzé pályafutását.

Staré Nowiny Liternejho Umenj. Ezen havi folyóiratot Besztercebányán 1785-ben Doleschal mosóczi, Plachi szentmártoni és Hrdlicska maglódi lelkészek adták ki, de nem sokáig tartott.

Ezzel bevégeztem a múlt századbeli hírlapirodalmunk ismertetését. Kitűnik ebből, hogy míg a század elejével alig tarthatta fenn magát két rendes lap, jelenleg mindenkinek, ki csak némi kis műveltségre tart igényt, oly napi szükségévé vált a hírlapolvasás, mint a mindennapi kenyér; nem is csüggedhetünk hírlapirodalmunk jövőjén, ha figyelembe vesszük, hogy jelen év elejével a magyar hírlapok száma már is hatvanra szaporodott! Hogy mennyire felelnek meg céljuknak annak megítélése más térre tartozik.

---

¹ Forrás: id. Szinnyi József: Hírlapirodalmunk a 18-ik században. = Vasárnapi Újság, 1862. 33. sz. pp. 391–392., 34. sz. pp. 404–405.

² Ily cím alatt: *Syllabus rerum memorabilium, quae mense – A. Ch. – nunciatae sunt, cum clave historico-genealogico-geographica*, Posonii apud Joh. Paulum Royer, Civem et Typogr.

³ Teljes címe: Wochentlich zweymal neuankommender Mercurius. Die sowohl in-als ausser Europa neu-eingeloffene Affairen und Begebenheiten in sich enthaltend. 1730-ban indult, a Nottenstein-nyomda készítette (– *a szerk. megj.*).

⁴ Ez volt az első magyar tudóstársaság kiadványa, Winterl Jakab szerkesztette (– *a szerk. megj.*).

⁵ 1783-ban indult (– *a szerk. megj.*).

⁶ V. ö. 1783. XV.

⁷ Lásd még: Szinnyi József, id.: A Magyar Hírmondó (1780–1788). = Vasárnapi Újság, 1880. 4. sz. pp. 57–59., 5. sz. p. 73.

⁸ 1790. III. negyed. p. 379.

⁹ 1790. június 30. a XXVI. levélben